

TRINE S. JANSEN

Med Gud mot kapitalismen

Komintern og den skandinaviske religionsoppfattelse

Spørsmålet om religion kontra politikk har vært fremtredende i flere sammenhenger gjennom arbeiderbevegelsens historie. Det ble også et sentralt tema i de pågående stridighetene mellom Den Kommunistiske Internasjonale (Komintern) og de skandinaviske medlemspartier i første halvdel av 1920-årene. I det følgende vil denne konflikten bli nærmere belyst.¹ Kildene som ligger til grunn for artikkelen finnes i Det russiske statsarkiv for sosial og politisk historie, i Moskva. Et arkiv som først i løpet av 1990-tallet er blitt åpnet for vestlige forskere.²

Striden startet i 1922 som en intern diskusjon i Sveriges Kommunistiske Parti (SKP) rundt partiets studie- og opplysningsvirksomhet. Det året holdt et medlem av SKPs arbeidsutvalg, Kata Dahlström, en foredragsrekke om buddhisme og reinkarnasjon. Dahlström hadde vært medlem av det svenske sosialdemokratiet siden 1893 og var den første kvinne som ble valgt inn i partiets ledelse. Hun støttet Zimmerwald-bevegelsen og stod deretter som medstifter av forløperen til SKP. Hun var dessuten godt kjent i Norge hvor hun blant annet hadde deltatt på politiske møter. Dahlströms foredrag fikk et an-

net partimedlem, Ture Nerman, til å skrive et kritisk innlegg i *Stormklockan*.³ Ifølge Nerman lot det seg ikke forene å være både religiøs og kommunist. I kampen var det hverken tid eller plass til det overnaturlige: «(..) en ung stark proletär kamprörelse, som skal erövra jorden, [har inte] tid att befatta sej med gycklet - hur mycket vackra tankar denna buddhistiska religion och dess harpospelande abbedissor skriver ner i stilla ro, medan världen svälter och massorna förslavas.»

Vesten hadde heller ingenting å lære av østen:

«Buddhismen bygger på en jupt under vår egen stående materiell nivå: den gamla feodala i Indien. När europeer vänder sig till Orienten för att få visdom, är saken sjuk. Vi står högre i vår ideologi, därför att vi står högre materiellt.» (...) «Vi behöver kommunistisk livssyn och revolutionär klasskamp för att ordna arbetets samhälle. Vi måste först ge massorna mat.»

Dahlström tok til motmæle i samme avis og minnet om at «Europa f.n. såväl andligen som materiellt befinner sig nere i botten av en avgrund helt enkelt!»⁴ Dahlström gav imidlertid Nerman rett i at massene behøvde mat «men det går inte bara med «revolutionär kampstämning» -

vi behøver därvid även hjärtornas och tankarnas och nyskaparnas folk - framför allt dugliga organisatörer på produktionsområdet, och det får vi aldrig genom att låta de unge kommunisterna få en ensidig klasskampsbildning, det har Sovjet-Ryssland mer än något annat land just fått erfara.»

Videre påpekte hun indignert at hun selv i mer enn 30 år både hadde vært «buddhist og socialist (marxist-kommunist). Och aldrig har jag tillåtit mig en feg flykt från den brutala kampen.» En proletær bevegelse måtte likevel ikke bli et hinder for dem som ikke ville akseptere en foreldet materialistisk filosofi og såkalte vitenskapelige sannheter. Den fanatiske utdanningen i klassekamp kunne gis på partiskolene, hevdet Dahlström.

Etter denne innledende polemikk fulgte en debatt i de svenske partiavisene hvor flere fra Kominterns ledelse blandet seg inn, blant andre Allan Wallenius⁵ og det tyske medlem av Kominterns Eksekutivkomite (EKKI), en tidligere prest, Edvin Höernle⁶. Begge gikk hardt ut mot Dahlströms synspunkter. Höernle benyttet anledningen i *Stormklockan* 15. juli 1922 til å minne om Lenins oppfattelse av religion. Det ville «være en borgerlig sneverhet å glemme at religionens undertrykkelse av mennesket bare er et produkt og en gjenspeiling av den økonomiske undertrykkelsen i samfunnet.»⁷ Man måtte skille mellom religion og kirke. Höernle fremhevet at i Russland var religion en privatsak, og kirken hadde full frihet bortsett fra til kontrarevolusjonær propaganda. Kirken hadde politiske mål.

På Kominterns fjerde verdenskongress i desember 1922 ble SKPs studie- og opplysningsarbeid kritisert av EKKI.

Kata Dalström, tegnet av I. Brodsky på Kominterns 2. kongress i 1920. I Moskva ble hun feiret som en av den internasjonale arbeiderbevegelsens fremste veteraner, med egen parade og utmerkelser.

I etterkant av kongressen utdypet det svenske partimedlem Nils Flyg EKKIs kritikk og det han mente var SKPs uavklarte forhold til religion. Flyg ville imøtegå Kata Dahlström med sterke midler og han hevdet å snakke på vegne av flere.⁸

Partilederen Zeth Höglund fryktet at Flygs kommentar kunne bidra til fortsatt bitter diskusjon i partiet. I en leder i *Folkets Dagblad Politiken* (FDP) 8. mai 1923 skrev Höglund, som selv var sønn av en prest, at det enkelte partimedlem måtte stå fritt i trosspørsmål innenfor visse rammer:

«Hur det skall ordnas i himmelen faller utom ramen för våra uppgifter. Däröfver må var

och en tänka som han vill, blott inte hans omsorger om himmelen hindrar hans deltagande i att göra jorden beboelig för människors barn».⁹

Höglund fremholdt at så lenge Dahlström kun utfordret den filosofiske materialismen, og ikke den grunnleggende materialistiske historie-oppfatningen, så stod hun fritt til å hevde sine synspunkter. Höglund gav også uttrykk for at en fortsatt debatt om motsetningen mellom religion og kommunisme ville skade mer enn hva Dahlströms foredragsrekke hadde gjort. Han stilte retorisk spørsmål om partiet skulle avvise medlemmer med en religiøs overbevisning. Selv svarte han et bestemt nei. Han fryktet bl.a. at partiet kunne komme til å bli en sekt dersom det avviste potensielt interesserte personer på grunn av religionspørsmålet.¹⁰ Höglund viste til hvordan Lenin hadde behandlet spørsmålet om hvorvidt religiøse personer burde nektes adgang som medlemmer av et kommunistisk parti:

« (...) Enhet i denne virkelig revolusjonære kampen som den undertrykte klassen fører for å skape et paradys på jorden er viktigere for oss enn at proletariatet har en enhetlig oppfatning om et paradys i himmelen. Derfor uttaler vi oss ikke og bør vi ikke uttale oss i vårt program om vår ateisme; derfor forbyr vi ikke og bør vi ikke forby arbeidere som ennå har en eller annen rest av gamle fordommer, å slutte opp om vårt parti.»¹¹

EKKIs utvidede plenum sommeren 1923

Kominterns eksekutivkomite reagerte skarpt på Höglunds artikkel i *Folkets Dagblad Politiken*. Den ønsket å diskutere saken nærmere og tok opp religi-

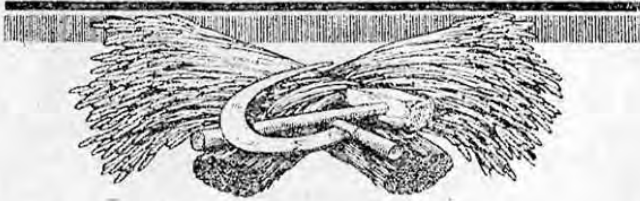
onsspørsmålet til behandling i en skandinavisk kommisjon på EKKIs utvidete plenum i juni 1923.¹² Ledende folk i Komintern som Gregorij Sinovjev, Nikolaj Bucharin og Karl Radek deltok i kommisjonen. Forhandlingene foregikk på tysk noe som ikke var helt uproblematisk. Når Höglund, av Radek, ble bedt om å utdype sine synspunkter, reserverte Höglund seg. Han ønsket å svare senere da han ikke kunne snakke tysk uten skriftlig underlag.¹³

Sinovjev innledet med å irettesette Höglund. Hans oppfattelse av religion som en privatsak var en hån mot marxismen. Bucharin fulgte opp ved å påstå at religion, ihvertfall i Europa, var en kontrarevolusjonær kraft. Radek fastlo at kommunistene hadde en materialistisk verdensoppfattelse. Intet kommunistisk parti kunne erobre verden og så «overlate himmelen til Gud, (...) når man vet at Gud er et verktøy for kapitalismen.»¹⁴

Höglund på sin side, repliserte at Komintern overdrev betydningen av religionskontroversen i SKP.¹⁵ Samtidig konstaterte han at spørsmålet om religion interesserte hans partimedlemmer mer enn store politiske saker, f.eks. de faglige kampene. Höglund så det som uheldig at slike sidespørsmål tappet partiet for krefter som kunne brukes på andre og viktigere områder.¹⁶ Han fremhevet, i et av sine innlegg, at mange arbeidere og bønder var religiøse, men samtidig potensielle partimedlemmer. Höglund advarte derfor også mot å gå for hardt ut mot religionen da han fryktet at det ville kunne komme til å redusere kommunistpartiene til sekter.¹⁷

Nils Flyg representerte det Svenske

Kommunistiska öresblad. — VII.

Kampen mot religionen.

Av Allan Wallenius.

Det borde vara onödigt att 1922 skriva mot religionen, så avrättad som den redan är i tal och skrift sedan århundraden tillbaka. Men felet har varit just det, att man reagerat mot de religiösa överdrifterna och formerna, men underlåtit att lika starkt reagera mot de sociala missförhållanden, varur de föreställningar sprang fram, vilka sedan av klassintressena i klasskampen formades till religion. Förklarligt nog har denna reagens icke klart gestaltats, när ännu icke den härskande klassens sociala motsats — dess negation — och dess upphävande sociala element utformats och tagit samhällig klassgestaltning i proletarietet.

När sociala omvälvningar skedde inträffade ständigt efterhand även

motsvarande omändringar i religionen. Ty religionen är ingenting annat än en spegling av de jordiska förhållandena — Gud har varken skapat människor, änglar eller djävlar, utan mänskan har tvärtom skapat gudar, änglar, djävlar, spöken, sagornas troll och hela den dimmiga vidskepelens både organiserade och oorganiserade värld. Och så länge samhället ger människorna besvikelser och umbäranden, skall de fortsätta att genom fantasien skapa sig ersättning och tröst — varefter dessa oklara föreställningar genom klasskampen av den härskande klassen ombildas till religion och gudar.

Och den härskande klassen — främst genom prästkasten — förstår mer än väl vad som religiöst kan ut-

Särtryck ur Stormklockan. Pris 2 öre.

Allan Wallenius' debattinlägg «Kampen mot religionen» ble først trykt i det svenske ungdomsforbunds organ Stormklockan i 1922 og senere også publisert som særtrykk.

kommunistiske ungdomsforbund og minoriteten i SKP i Moskva. For ham var religionsspørsmålet svært viktig. Han kritiserte partiledelsen for ikke å ville ta avstand fra hva han kalte Kata Dahlströms private forelesningsrekke om «*teosofi, buddisme og spiritisme*». ¹⁸ Ifølge Flyg hadde Dahlström gjort seg til talskvinne for at stoler og bord kunne bevege seg ved egen kraft. Samtidig hadde hun kritisert parti og ungdomsforbund for deres opplysningsarbeid. Det som behøves, konkluderte Flyg, «*er at vi i Sverige fortsetter det marxistiske opplysningsarbeid som vi har startet.*»¹⁹

Utifra replikkskiftene som er ført til referat, kan vi se at stemningen var opphetet. Höglund møtte sterk motstand for sitt syn. Da han irettesatte sitt eget ungdomsforbund og anklaget det for å gjøre en feil «*når de vil gjøre kampen mot Gud til en av sine hovedsaker på bekostning av kampen mot kapitalismen*», ropte Radek: «*Hverken Gud eller kapitalisme!*». Hvertil Höglund svarte «*med kapitalismen forsvinner også Gud*», hvoretter Bucharin sarkastisk repliserte «*Med Gud, mot kapitalismen*». ²⁰

Kominterns ledertrio debatterer

I den videre debatt i den skandinaviske kommisjon tok Karl Radek det faktum at Höglund hadde skrevet en artikkel med religiøs klang som bevis for at

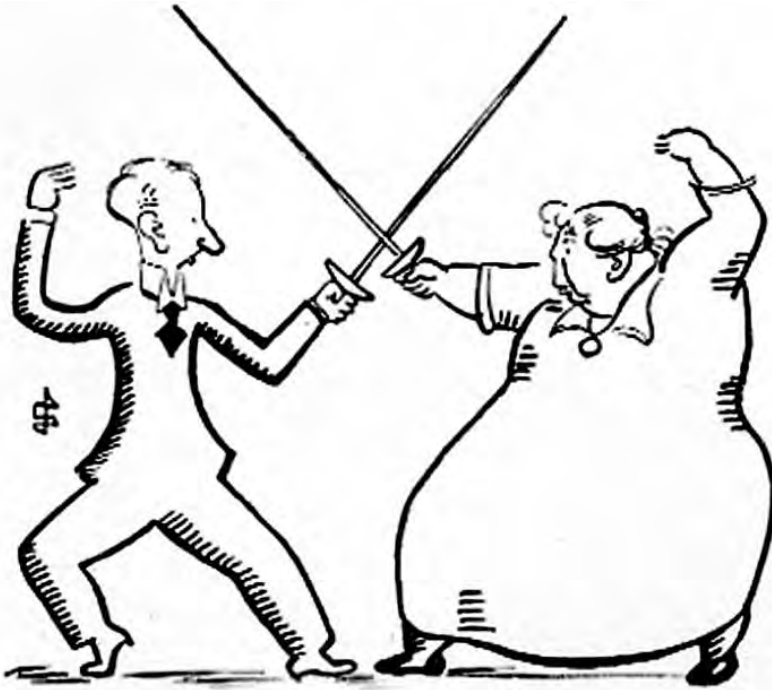
«noe er galt i staten Danmark, unnskyld i staten Sverige, ikke bare blandt massene men også blandt mange ledende kamerater. (...) Hvorfor kan partiet ikke meddele en god gammel kamerat (Kata Dahlström forf. uthevning) at partiet ikke er en tumbleplass for buddistisk propaganda?»²¹

Etter noen dagers debatt i kommisjonen var Höglund overrasket over den interessen som spørsmålet om religion hadde skapt, ikke bare blant medlemmene i SKP, men også hos Sinovjev, Bucharin og Radek. Han konstaterte at Bucharin hadde slaktet hans artikkel om religion i *Folkets Dagblad Politiken*, men at Bucharin likevel var kommet til samme konklusjon, nemlig at man ikke måtte gå for hardt ut mot potensielle religiøse medlemmer. Revolusjonen trengte alle gode krefter, og utfordringen var å vinne de religiøse arbeidere og bønder for kommunismen og enhetsfronten.²²

Under de videre forhandlinger siterte Sinovjev Lenins skrifter om religion og poengterte Lenins skille mellom religion som en privatsak overfor staten, men ikke overfor partiet:

«Religionen må erklæres som en privatsak (...) Vi krever at religionen må være en privatsak i forhold til staten, men vi kan ikke på noe vis regne religionen som en privatsak i forhold til vårt eget parti.»²³

Sinovjev utfordret Höglund til å svare ja eller nei på om han stadig anså religion for å være en privatsak overfor partiet.²⁴ Dersom Höglund holdt fast ved dette standpunktet, gjorde han seg, ifølge Sinovjev, skyldig i en uhørt feil av reformistisk art.²⁵ Höglund fastholdt likevel sitt standpunkt uten å kommentere Sinovjevs kritikk. Etter ti dagers diskusjon i den skandinaviske kommisjonen om flere sider ved de skandinaviske medlemsseksjoners politikk ble det vedtatt en resolusjon som kritiserte Höglund og hans syn. For å illustrere temperaturen i debatten kan også nevnes at Bucharin på et tidspunkt triumferende utbrøt «*hva angår himmelen, så kan jeg*

Ture Nerman og Kata Dalström duellerer. Tegning av Ivar Starckenberg i Politiken 1923 med følgende tekst: «Tures florett i vänster hand symboliserar marxistisk-kommunistisk utfallsställning. Kata ställning derimot borgerlig-socialpatriotisk, anarko-syndikalistisk, buddhist-pacifistisk utfallsställning.

*fortelle at jeg har reist til Berlin med fly og kan bekrefte at himmelen kun er tom luft.»*²⁶

Resolusjonen slo fast at religion langt fra var en privatsak i medlemmenes forhold til partiet. På bakgrunn av den oppmerksomhet saken hadde fått foreslo den svenske delegasjonen at spørsmålet om religion skulle tas opp i hele sin bredde på Kominterns femte verdenskongress.²⁷ Gjennom religionsspørsmålet økte avstanden mellom fløyene i SKP, da majoriteten i partiets arbeidsutvalg støttet Höglund, mens AU-minoriteten støttet Nerman og dermed Kominterns kritikk av Höglund.

Det kan nevnes at Kata Dahlström, som var en av aktørene i debatten om kommunisme og religion, ble syk og døde høsten 1923. SKP hedret henne senere med å bestille hennes portrett i olje.²⁸

De øvrige skandinaviske medlemsseksjonene og spørsmålet om religion

Også i Det norske Arbeiderparti (DNA) hadde spørsmålet om religion vakt debatt. Allerede i sitt første partiprogram i 1891 hadde partiet et punkt om religion. Programmet og religionsformule-

ringen var inspirert av det tyske sosialdemokratiske partis såkalte Erfurter-program, hvor det stod en formulering om at religionen var å regne for en privatsak.²⁸

I 1918, da den nye retning innen Arbeiderpartiet vant frem på landsmøtet, kom det inn et nytt punkt om religion i partiprogrammet. Den nye formulering lød:

«Kristendomskunnskap utgår av skolens fagkrets. Den nødvendige kirke- og religionshistoriske kunnskap meddeles i historiundervisningen.»²⁹

Dette skapte stor debatt både i og utenfor partiet. Mange innen kirken tolket det som et bevis på at arbeiderbevegelsen var religionsfiendtlig. Innen Arbeiderpartiet fantes det en sterk religionskritisk strømning, men parallelt med denne også en gruppering med et moderat syn på religion. Taktiske hensyn førte i stor grad til at denne gruppens religionskritikk ble tonet ned.³⁰ Som etnologen Anne Eriksen har skrevet i en artikkel i *Arbeiderhistorie*, fantes det betydelige religiøse strømninger blant arbeiderne.³¹

Også partiets markante historieprofessor, Edvard Bull, anså religion for å være et så viktig tema for partiet at han fant det nødvendig å skrive en bok under tittelen *Kommunisme og religion*. Her redegjorde Bull for sitt, og hva han anså for å være partiets, syn på religion:

«det religiøse ligger i menneskets forhold til den guddom som de oppfatter som en levende makt i sit eget liv. Religion i denne spinkle form har imidlertid sjelden eller aldrig fåt nogen samfundsmæssig karakter, ialfald ikke uten i ganske korte tidsrum; den vil ikke øve nævneværdig innflytelse på menneskers

Edvard Bulls bok *Kommunisme og religion* utkom på Det norske Arbeiderpartis forlag i Kristiania, 1923.

sociale tænkesæt og handlemåte, og det vil heller ikke være grunn for sociale eller politiske makter eller bevægelser til å ta standpunkt til den. Erfaringsmessig har det imidlertid vist seg at religionen har en tendens til både å optræ i forbindelse med bestemte læresetninger og en bestemt moral og til å organisere seg som kirke. Den blir da øieblikkelig en social makt, og det er da helt nødvendig for en bevægelse som kommunismen å ta stilling til den.»³²

Videre delte Bull det synspunkt at religion burde være en privatsak.

Under kommisjonsbehandlingen på det tredje EKKI-plenum i Moskva støt-

tet representantene fra DNA Höglundfløyens syn på religion. Sinovjev gikk så langt som til å si at de tre hovedtalerne, Zeth Höglund, Martin Tranmæl og Erling Falk, hadde dannet en enhetsfront mot Komintern.³³

Erling Falk erklærte seg fullstendig enig i Höglunds syn på religion og sa at det ville være direkte dumt å starte et felttog mot religion, ikke bare fordi det svenske partiet stod splittet, men også fordi de kommunistiske partiene trengte støtte fra bøndene. Falk fryktet at en anti-religiøs agitasjon kunne komme til å skade mer enn den ville gavne.³⁴

Bucharin forsvarte Sinovjev ved å peke på at Sinovjevs oppgave hadde vært å avdekke farlige symptomer i Kominterns broderparti. Bucharin advarte blant annet mot at Komintern skulle begå den samme feil som Den annen internasjonale

«I den Andre Internasjonale brydde det ene parti seg ikke om hva som skjedde hos de andre medlemspartiene(...) Vi er bedre organisert enn medlemmene i den Andre Internasjonale. (...) Falk snakker om at det er uklokt å starte et felttog mot religion. Men hvem snakker om det? (...) Ingen! Det Sinovjev mente var at det var galt å starte et felttog for religion - det er dette Höglund har gjort og det er dette vi må bekjempe».³⁵

Her kom altså motsetningene klart frem.

Representantene fra Danmarks Kommunistiske Parti (DKP) deltok ikke i debatten. Dette gjør det vanskelig å si noe sikkert om partiet hadde et standpunkt i denne sak og i tilfelle hvilket. Årsaken til at de danske kommunister ikke beskjefteget seg med spørsmålet om religionens forhold til kommunismen behøver imidlertid ikke å bety at

de anså det for å være uvesentlig. Det kan også skyldes at partiet var travelt opptatt med å løse sine egne interne problemer.³⁶

Det kan også skyldes at DKP støttet Kominterns syn eller ikke ønsket å skape ytterligere konflikter med Internasjonalen. DKPs egen situasjon var jo også et av temaene under dette tredje EKKI-plenum.³⁷ Det såkalte norske spørsmål var også oppe til behandling på dette EKKI-plenum, men her gikk debatten mer på hvordan den såkalte demokratiske sentralisme skulle fungere overfor Kominterns medlemsseksjoner. Det danske spørsmål var derimot av mer disiplinær karakter. Man kan derfor kanskje si at det norske og svenske partiet befant seg i en lignende situasjon samtidig som flere sentrale partitiltsvalgte hadde kontakt og sympati for hverandre.

Mulige tolkninger av religionsspørsmålets bakgrunn og betydning

Når man skal analysere begivenhetene omkring religionsspørsmålets rolle i konflikten mellom Komintern og SKP/DNA, er flere tolkninger mulige.

For det første er det mulig å se debatten som et uttrykk for at de skandinaviske representanter og ledelsen i Komintern argumenterte ut fra forskjellig erfaringsbakgrunn når det gjaldt religionens rolle og betydning i deres respektive hjemland. At Kominterns ledelse la større vekt på religionsspørsmålet enn flertallet av de skandinaviske delegatene, kan nettopp bety at religion spilte ulik rolle de ulike steder.

Det sovjetiske kommunistparti

(SUKP) hadde en sterk innflytelse i Komintern og dette har trolig påvirket hvilke saker som ble vurdert som viktige. Kommunistene verden over arbeidet for å bedre det verdslige samfunn. Mange i SUKP oppfattet den russisk ortodokse kirken som en rival med politiske ambisjoner og som en sterk maktfaktor i staten. Dette er nok noe av bakgrunnen for Lenins understrekning av nødvendigheten av at stat og kirke måtte skilles. I de skandinaviske land var kirken statlig, men til tross for at mange oppfattet den som en stat i staten, ble den ikke ansett for å ha politisk makt i særlig stor utstrekning.

I mange europeiske land hadde man dessuten en betydelig religiøs arbeiderbevegelse. I Skandinavia derimot skulle en og samme arbeiderbevegelse balansere mellom innslaget av religiøsitet i deler av arbeiderklassen og religionskritikken i andre deler.

Det var kanskje også lettere for Höglund og Tranmæl å være pragmatiske mht. å tillate religiøse mennesker medlemskap i bevegelsen. De fryktet at dersom de utestengte religiøse personer ville det minske medlemsgrunnlaget samt provosere allerede innmeldte. I Russland derimot hadde altså kirken mye større makt enn i de skandinaviske land og ble sett på som en reell trussel om samfunnsmakten.

Det er også mulig å oppfatte konflikten som utspilte seg som et spørsmål om genuine holdningsforskjeller vedrørende ideologi og strategi for den kommunistiske verdensbevegelsen.

Marx hadde slått an tonen ved å erklære at religion er opium for folket. Lenin gikk videre og hevdet at religion var en privatsak overfor staten, men ik-

ke overfor partiet. Religionen dulmet arbeiderklassens problemer istedenfor å skape handling som kunne endre dens vilkår.

Höglund og majoriteten i SKPs ledelse derimot aksepterte religion så lenge et partimedlems religiøse aktivitet ikke gikk utover partiarbeidet.

Og her er vi kanskje ved noe av kjernen i konflikten mellom religion og politikk. Både kristne og sosialistiske ledere appellerte sterkt til grupper som hadde det hardt i hverdagen, men «løsningsmodellene» var helt ulike. Mens religiøse bevegelser knyttet frelsen og utsiktene om et bedre liv til himmelen/det neste liv, ønsket kommunistene opprør på jorden og dermed en forbedring av levekårene her og nå. Denne motsetning ser vi både mellom Lenin og Höglund og mellom Dahlström og Nerman.

Kominterns syn om at religion ikke var en privatsak overfor partiet hang også nært sammen med ønsket om å kunne sette de kommunistiske verdier på dagsorden i alle deler av samfunnslivet. Her er vi ved kampen om det kulturelle hegemoni og erkjennelsen av at folkets oppfattelse ikke bare dannes gjennom partipolitisk arbeid. Forsøkene på å skape sosialistiske alternativer innen alle samfunnssektorer finner vi f. eks. i Kominterns underorganisasjoner som Sportsinternasjonen og Teaterinternasjonen.

De ressurser og den makt som lå i de religiøse bevegelsene, ønsket man å overføre til partiet. På lang sikt ønsket mange at disse bevegelsene ikke lenger skulle utgjøre noe alternativ for sosialister og kommunister.

Bucharin hadde riktignok uttalt at

Pris 25 øre

Gud og Klassekamp

Av N. Bucharin

KRISTIANIA 1923

NORGES KOMMUNISTISKE UNGDOMSFORBUNDS FORLAG

Torvgaten 14

En norsk utgave av Nikolaj Bucharins skrift *Gud og Klassekamp* ble utgitt på Norges Kommunistiske Ungdomsforbunds forlag i 1923. Resolusjonen om kommunisme og religion som ble vedtatt på det tredje EKKI-plenum i Moskva er også gjengitt her.

man ikke burde gå så hardt ut mot religionen fordi man da stod i fare for å støte potensielle partimedlemmer fra seg. Selv om Bucharin var villig til å akseptere at medlemmene var religiøse, var han meget kritisk til at ledere i de enkelte partiene åpent tilkjennenga sin tro og agiterte for den, slik Kata Dahlström hadde gjort. Derfor er det lite trolig at Bucharin var så enig med Höglund som sistnevnte ville ha det til. Her var det nok snarere snakk om en reell uenighet.

Det er også mulig å oppfatte religionsdebatten som delvis konstruert og overdrevet i forhold til spørsmålets faktiske betydning. Det hadde gjennom lengre tid vært konflikt mellom Höglund og Komintern om en rekke spørsmål spesielt knyttet til den demokratiske sentralisme. Den kraftige reaksjonen fra Kominterns side kan ses som uttrykk for generell misnøye med Höglund.

Höglund, som selv var sønn av en prest, anså det altså ikke som uforenlig å ha både en religiøs og en kommunistisk overbevisning. Samtidig mente han at spørsmålet var et mindre problem som ikke burde ta fokus bort fra den store oppgaven som var verdensrevolusjon.

Konflikten på spørsmålet om religion kan ses som en indikasjon på at Komintern på dette tidspunkt var misfornøyd med Höglund mer generelt. For eksempel hadde han støttet DNAs ønske om unntak fra Moskva-tesenes påbud om individuelt medlemskap. I spørsmålet om religion hadde Höglund gått langt i å tillate individuell frihet. Dette stred mot Kominterns ønske om å bygge opp et stringent verdensparti. Den vekt som

ble lagt på spørsmålet om religion fra Kominterns side kan derfor ses som uttrykk for den demokratiske sentralisme.

Hvis man ser på situasjonen i Norge, føyer spørsmålet om religion seg inn i rekken av det man i norsk politikk kaller motkulturer eller motkrefter. Dette er en konfliktdimensjon som sprang ut av motsetningen mellom de kulturene som fantes på landet og i byene. Til de såkalte motkulturene regner man kristendomsbevegelsen, avholdsbevegelsen og de som kjempet for nynorskens utbredelse.³⁸

Höglund var vokst opp i det man kan kalle den religiøse motkulturen, og han mente at man ikke måtte støte fra seg alliansepartnere med religiøs overbevisning. Tranmæl representerte avholdsbevegelsen og var også godt kjent med kristendommens betydning i distriktene.

Det interessante er at disse to ledet an i sine respektive partier og vendte seg mot det de oppfattet som detaljstyring fra Kominterns side. De ønsket begge en stor grad av nasjonal autonomi for sine partier, nettopp for å kunne ta hensyn til de særtrekk som kjennetegnet de samfunn hvor de skulle arbeide for å skape støtte for sin politikk.

Både de mer verdslige religiøse bevegelsene og arbeiderbevegelsen tok i bruk såkalte moderne virkemidler. Bevegelsene overlappet også hverandre til en viss grad. F.eks. var det stor grad av overlapping mellom avholdsbevegelsen og arbeiderbevegelsen. Begge arbeidet for å regulere og derigjennom, etter eget utsagn, forbedre hverdagen for vanlige folk. Forholdet var imidlertid, som vi har sett, i større grad preget av ideologiske motsetninger. Samtidig ap-

pellerte altså begge sterkt til ungdom og «vanlige» folk generelt. Mange av de ledende skikkelsene i både sosialdemokratiske og kommunistiske partier i Skandinavia hadde fått sitt første møte med organisasjonslivet gjennom bedehusene eller på avholdsforeningenes møter. Både Höglund og Tramæl er eksempler på dette. Denne type såkalte folkelige bevegelser hadde det russiske samfunn i mye mindre utstrekning rommet. Man hadde derfor heller ikke en parallell tradisjon som kunne danne grunnlag for lignende ageren fra SUKP og Kominterns side.

Noter

- 1 Artikkelen bygger på forfatterens hovedfagsoppgave Trine Jansen; *Komintern og dannelsen av de skandinaviske kommunistpartier 1919-24*, Aarhus Universitet, våren 2000
- 2 Sitatene er hentet fra originalkilder ved Det russiske statsarkiv for sosial og politisk historie, RGASPI. Den publiserte protokollen fra EKKIS utvidete plenum *Protokoll der Konferenz der Erweiterten Exekutive der Kommunistische Internationale, Moskau, 12.- 13. juni 1923*, Hamburg 1923, er ikke fullstendig. Dette gjelder også for den norske versjon *Beslutningene fra det utvidede eksekutivmøte i Moskva juni 1923*; Kristiania 1923. Oversettelsene fra de tyske originalkilder er artikkelforfatterens egne.
- 3 Innlegg av Ture Nerman i *Stormklockan* 25. februar 1922
- 4 Innlegg av Kata Dahlström i *Stormklockan* 25. mars 1922
- 5 Allan Wallenius var medlem av det finske kommunistpartiet, men flyktet til Sverige etter nederlaget for den finske revolusjonære regjering. Han ble senere utvist fra Sverige etter å ha uttalt seg om innenrikspolitiske forhold og for ikke å ha gyldig oppholdstillatelse. Fra Sverige dro han til Russland hvor han ble sentral i Kominterns forhold til/relasjoner med de skandinaviske medlemspartier.
- 6 Kominterns eksekutivkomite, forkortet EKKI, var Kominterns ledende organ mellom de såkalte verdenskongressene.
- 7 V. I. Lenin; *Sosialisme og religion*. Artikkelen fra 3/12-1905 i *Lenin om religion*, Oslo 1976, side 10
- 8 For mer om dette se f.eks. Josephson, Erland F., *SKP och Komintern 1921-24*, Uppsala 1976, side 213-218, Arvidsson, Håkan; *Revolutionen i Sverige 1917-1929*, Kristianstad 1972, side 37-38 og Höglund, Gunhild; *Moskva tur och retur*, Stockholm 1960, side 195-196
- 9 Sitert etter Arvidsson, op. cit., side 37
- 10 Josephson, op. cit., side 213-218, Arvidsson, op. cit., side 37-38 og Höglund, 1960, op. cit., side 195-196
Setningen «religion er folkets opium» finner vi i Marx' eget forord til Kritikken av den hegeliske rettsfilosofi.
- 11 Lenin, op. cit., side 10-11
- 12 Kommisjonen tok også for seg konflikten i Det norske arbeiderparti og Det danske kommunistparti.
- 13 Det russiske statsarkiv for sosial og politisk historie, forkortet RGASPI etter de russiske initialene, Fond 495 opis 161 delo 95, list 8, heretter forkortet 495-161-95: 8
Dette at Höglund ikke behersket det tyske språk til fulle, kan indikere at han hadde problemer med å oppfatte nyanser i diskusjonen. Dette kan igjen ha ført til misforståelser ettersom de løpende forhandlinger foregikk på dette språk. Andre i den svenske delegasjonen behersket imidlertid tysk flytende. Det er imidlertid ikke kommet frem noe som tyder på at Höglund misforstod vesentlige deler av diskusjonen pga. språkproblemer.
- 14 RGASPI 495-161-95: 58
- 15 RGASPI 495-161-95: 3
- 16 RGASPI 495-161-95: 4. Dette må forstås som en polemikk mot hans motdebattanter i SKP Nermann og Flyg.
- 17 RGASPI 495-161-95: 6
- 18 RGASPI 495-161-95: 35
- 19 RGASPI 495-161-95: 35- 36
- 20 RGASPI 495-161-95: 7

- 21 RGASPI 495-161-95: 61
- 22 RGASPI 495-161-95: 97- 99
- 23 RGASPI 495-161-95: 128-129. Lenin-sittatet er hentet fra Lenin, Sosialisme og religion. Artikkel fra 3/12-1905 i *Lenin om religion*, op.cit., side 8
- 24 RGASPI 495-161- 95: 129
- 25 RGASPI 495-161-95: 133
- 26 RGASPI 495-161-95: 21
- 27 RGASPI 495-161-95: 322
- 28 Lorenz, Einhart; *Arbeiderbevegelsens historie i Norge*, bind 1, 2. opplag, Oslo 1974, side 67
- 28 RGASPI 495-182-34: 103
- 29 Det norske Arbeiderpartis program 1918. Programformuleringen ble imidlertid fjernet året etter da det viste seg at mange medlemmer ikke var på linje med programerklæringen. Eriksen, Anne; Kirken, arbeiderne og religionen i *Arbeiderhistorie*, Årbok for Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek, Oslo 1994, side 5
- 30 Einar A. Terjesen: Marxismen og det norske sosialdemokratiet 1884-1910, side 119
- 31 Eriksen, i *Arbeiderhistorie*, op. cit., side 5
- 32 Bull, Edvard; *Kommunisme og religion*, Kristiania 1923, side 4-5
- 33 RGASPI 495-161-104: 4
- 34 RGASPI 495-161-95: 15
- 35 RGASPI 495-161-95: 17 og 26
- 36 Konflikten i DKP hadde kulminert med kuppet av partilokalene i København våren 1922, og resultatet ble en splittelse av partiet i to leire, en splittelse som på tidspunktet for EKKIs 3. utvidede plenum stadig var uløst.
- 37 RGASPI, 495-161-95: 320
- 38 Furre, Berge; *Norsk historie 1905-1990*, Oslo 1993, side 40 og Kjeldstadli, Knut; Arbeiderbevegelsen og andre folkelige bevegelser i *Arbeiderhistorie*, Årbok for Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek, Oslo 1998, side 9. For ytterligere undersøkelser og analyser av motkulturelle strømninger i Norge se f.eks. Gabriel Øidine; Litt om motsetninga mellom Austlandet og Vestlandet i Aagedal Olaf (red.) *Bedehuset. Rørsla, bygda og folket*, Oslo 1986, side 40